

74 FILOSOFIJOS ISTORIJS IR PAŽINIMO TEORIJS KLAUSIMAI

V. PRUSKUS

A. Civrinsko socialinės pažiūros

Paraikinus lietuviškos spaudos draudimą (1904) ir sumažinus visuomeninės veiklos apribojimus, Lietuvoje žymiai suaktyvėjo visuomenės gyvenimas. Į jį įsiliejo nemažai jaunų gabių katalikų veikėjų, kurie per palyginti trumpą laiką pelnė pripažinimą, bet išsekinti rūpesčių, įtempto darbo per anksti pasitraukė iš gyvenimo. Tarp tokių minėtinas ir Antanas Civrinskas (1876–1913) – pasišventęs ir darbštus kunigas, žymus visuomenės veikėjas, talentingas publicistas, rašytojas, sociologas.

Jis gyveno ir veikė sudėtingu laikotarpiu. Stiprėjo tautinis susipratimas, vis aiškesnius kontūrus įgavo Nepriklausomos Lietuvos vizija, kita vertus, į kraštą ėmė skverbtis nihilizmo ir socialinio radikalizmo idėjos, sklido religinės indiferentiškas ir netikėjimas. Tiedu dalykai – stiprėjanti lietuviškė ir pradedas plisiti netikėjimas, o su juo socializmo idėjos – ir apibrėžė jo interesų bei veiklos ratą.

A. Civrinskas gimė 1876 m. spalio 7 d. Šunskų kaime, Marijampolės apskrityje, Suvalkų gubernijoje, pasiturinčių valstiečių šeimoje. Baigęs vietinę pradžios mokyklą, A. Civrinskas įstojo į Marijampolės gimnaziją. Čia išryškėjo jo gabumai, sumanumas, meilė senovišioms lietuvių dainoms. Būdamas jaunas, nepakantus socialinei neteisybei, jis karštai troško padėti liaudžiai, visada būti su ja. Tai ir aulėmė profesijos pasirinkimą: kunigas stovis arčiausiai žmonių.

Baigęs šešias klases, 1893 m. jis įstojo į Seinų kunigų seminariją. Tuo metu čia mokėsi nemažas būrelis patriotiškai nusiteikusių jaunuolių (J. Staugaitis, J. Vailokaitis, M. Krupavičius ir kt.), kuriuos pasiėkdavo Tilžėje spausdinami lietuviški laikraščiai, žadinę jų širdyse karštą troškimą greičiau įsitraukti į darbą atbundancios Lietuvos labui. Toks troškimas ruseno ir A. Civrinsko širdyje.

1898 m. jis tapo subdjakonu. Tačiau seminarijoje (gytas išsimokslinimas A. Civrinsko nepatenkino. Siekdamas pagilinti žinias, tų pačių metų rudenį jis išvyko į Romą, kur 1898–1900 m. studijavo teologiją, 1900 m. ten įšventinamas kunigu. Studijuodamas teologiją, A. Civrinskas domėjosi ir socialiniais mokslais, naujomis socialistėmis politinėmis teorijomis, ypač socializmu, kuris tuo metu Vakarų Europoje buvo gana populiarus.

Socializmo idėjos skverbėsi ir į Lietuvą. Čia joms buvo palanki dirva pirmiausia tarp pasauliečių inteligentų, baigusią mokslus Rusijos universitetuose, kur vyravo nihilizmo ir socialinio radikalizmo nuotaikos. Į socializmą jie žiūrėjo kaip į mokymą, kuris vienintelis rodąs, kaip sukurti naują visuomenę, kur bus visiškai realizuotas socialinis teisingumas ir visuotinė gerovė. Be to, marksizmą daugelis laikė tokia pasaulėžiūra, kuri galų gale turėsianti pakeisti ir pačią religiją.

Religiškai pakilus, nekritiškas socializmo supratimas, ypač priemonių jam realizuoti radikalizmas A. Civinskui kėlė nerimą, norą geriau susipažinti su šia teorija ir jos sekėjų veikla. Todėl dar Romoje jis savarankiškai studijavo K. Markso, F. Engelso, K. Kautskio, A. Bebelio ir kitų socialistų veikalus. Atostogų metu aplankė Vokietiją, Prancūziją, siekdamas susipažinti su tų šalių socialistų veikla ir tenykščių katalikų laikysena jų atžvilgiu, su visuomeninės veiklos metodais, kuriuos būtų galima taikyti Lietuvoje. Tačiau savarankiškų studijų A. Civinskui pasirodė per maža. Todėl, baigęs mokslus Romoje ir gavęs teologijos daktaro laipsnį, 1900 metais jis nuvyko į Friburgo universitetą (Šveicarija), kur dvejus metus studijavo sociologiją ir politinę ekonomiką. Tuo metu Tilžėje leidžiamo "Tėvynės sargo" redakcija laikinai buvo perkelta į Friburgą, ir A. Civinskui buvo pavesta laikraštį redaguoti. 1903 m. A. Civinskas sugrįžo į Lietuvą.

Čia jo laukė sunkumai. Caro valdžia, stengdamasi Lietuvoje platinti pravoslavybę ir tuo izoliuoti ją nuo Vakarų Europos įtakos, skatino lietuvių mokytis Petrapilio dvasinėje akademijoje. Nepaisydami teikiamų lengvatų, lietuviai vis dėlto noriau rinkosi Vakarų Europos katalikiškuosius universitetus. Čia juos viliojo ne tik aukštesnis mokymo lygis, bet ir galimybė susipažinti su tų šalių katalikų veikimu. Tačiau sugrįžus į Lietuvą, jiems buvo nelengva gauti pasaulietinės valdžios leidimą dirbti: pirmenybė buvo teikiama baigusiems Petrapilio dvasinę akademiją. Neskubėjo duoti leidimo dirbti ir A. Civinskui. Tik 1904 m. balandžio 1 d. jis buvo patvirtintas vikaru Lazdijuose.

Katalikų bažnyčios vadovybė greitai pastebėjo mokytą vyrą ir tais pačiais metais pakvietė profesoriauti į Seinų kunigų seminariją. Kartu jis skiriamas ir seminarijos auklėtinių dvasiniu tėvu. Tačiau čia A. Civinskas išbuvo tik vienerius metus.

1905 m. revoliucija neaplenkė ir Lietuvos. Paaikškėjo, kad katalikų bažnyčia jai visai nepasiruošusi. Didysis Vilniaus seimas akivaizdžiai parodė, kad lietuviai nėra vieningi. Visuomenėje stiprėjo socialistinio radikalizmo, netikėjimo, netgi atviro priešiško katalikybei nuotaikos. Todėl žymesni katalikų

veikėjai (A. Jakštas, J. Ambraziejus, J. Tumas-Vaižgantas ir kt.), matydami rimtą pavojų Lietuvai, nutarė kuo greičiau įkurti katalikišką laikraštį, per kurį galėtų operatyviai informuoti tautiečius apie įvykius krašte, parodyti radikalųjų socialistų reikalavimų nepagrįstumą, jų praktinės veiklos pasekmes. Tokiu laikraščiu ir tapo "Šaltinis", 1905 m. rugpjūčio 17 d. jo redaktoriumi buvo paskirtas A. Civinskas.

Jau pirmajame "Šaltinio" numeryje pradedamas spausdinti pagrindinis jo veikalas "Socialistai. Kas jie? – Iš kur atsirado? – Ko nori?" (atskira knyga išleistas 1908 m. JAV). Tai buvo bene pirmas atviras katalikų autoriaus bandymas panagrinėti socialistų mokslą, remiantis žymiausių jo atstovų veikalais. Beje, lietuvių katalikų dvasininkija su socialistų veikalais tuo metu dar nebuvo pakankamai susipažinusi, todėl rimtesnių diskusijų su vietiniais socialistais vengė, pasitenkindama jų pažiūrų neigimu. A. Civinskas buvo bene pirmasis, metęs viešą iššūkį socialistams. Jis buvo pakankamai išstudijavęs socialistų veikalus, tačiau pateikdamas kritinę jų pažiūrų analizę, nelaukė savęs neklystančiu visažiniu. Konstruktyvi kritika, jo teigimu, būtina, siekiant tiesos ir tobulumo.

Rengdamas straipsnius išleisti atskira knyga, apie savo ketinimus A. Civinskas taip rašė: "Vienatinis mano tikslas buvo ištraukti socializmą aikštėn į šviesą, parodyti Lietuvos visuomenei, koks jis iš tikrųjų yra. Ne išjuokti, ne iškraipyti savaip, ne tempti socializmas ant savo korpulio, bet gyva teisybė man terūpėjo, kurią stengiausi pasemti iš gryniausių socialistinių šaltinių, kurie parašėse yra nurodyta. O gal kame suklydau? gal kur prasilenkiau su teisybe? /.../ Jei taip būtų, norėčiau paklaidą pataisyti. Dėl to /.../ kreipiuosi pirmiausia į visuomenę, ypač į pačius socialistus, meldamas, patėmijus kokią paklaidą, pranešti man apie tai laišku arba viešai sukritikuoti. Būsiu už tai labai dėkingas"¹. Tačiau konstruktyvių siūlymų iš vietinių socialistų A. Civinskas taip ir nesulaukė.

"Šaltinyje" spausdinami ir kiti jo darbai. Straipsnis "Ar religija tinka tik prastiems žmonėms?" skirtas inteligentams, tolstantiems nuo religijos indiferentams. Čia siekiama parodyti "doros be Dievo" pasekmes. Doros ir tikėjimo santykį A. Civinskas aptaria ir kitame ne mažesnio atgarsio sulaukusiame straipsnyje "Kokia sėkla – tokie vaisiai".

Kritiški, argumentuoti A. Civinsko straipsniai blaivė uždegtus revoliucijos judėjimo lietuvių protus, o jo asmeninis pavyzdys nuosaikesnius ir bailes-

¹ Civinskas A. Atsisaukimas į visuomenę // Šaltinis – 1906 – Nr. 36 – P. 568

nius dvasininkus akino visuomeninei veiklai. Jie pajuto turį vadovą. Tuo tarpu pats A. Civinskas jautė poreikį geriau pažinti liaudies troškimus, justi parapijiečių kasdienio gyvenimo pulsą, būti šalia, aiškinti jiems tuos socialinius klausimus, kuriuos savaip interpretavo socialistai. Be to, jam atrodė, kad gyvenimas kaime padės sustiprinti jau pašlijusią sveikatą, dėl kurios vis sunkiau sekėsi deramai atlikti redaktoriaus pareigas. Jausdamas didelę atsakomybę už laikraščio likimą, 1906 m. gegužės mėnesį jis prašosi atleidžiamas iš "Šaltinio" redaktoriaus pareigų. Dvasinė vyriausybė jo prašymą patenkindo.

Kurį laiką A. Civinskas dirbo įvairiose Suvalkijos gubernijos vietose (Ilguvoje, Alytuje ir kt.) vikaru. 1907 m. rugpjūčio mėnesį, draugų kviečiamas, pusmečiui išvyksta į JAV. Sugrįžęs į Lietuvą, paskiriamas vikaru į Šakius, vėliau perkeliamas į Kalvariją.

Čia A. Civinskas dirbo pastoracinį darbą, čia atsiskleidė jo, kaip pamokslininko, talentas. Pamokslams jis rengdavosi kruopščiai ir rūpestingai. Nors mėgo sakyti ilgus pamokslus, tačiau gebėjo savo mintis, norus išdėstyti liaudžiai suprantama kalba. Todėl jo pamokslai darė didelį įspūdį. Jų paklausyti atvykdavo žmonės iš tolimiausių Suvalkijos kampelių.

Be to, A. Civinskas pirmasis prieš Sumą dar ėmė sakyti trumpus pamokslėlius jaunimui. Per juos jis ketino išdėstyti visą tikėjimo mokslą.

Gyvendamas provincijoje, A. Civinskas visuomeniniame gyvenime aktyviai nesireiškė, tačiau garsas apie jį sklido plačiai. Todėl nenuostabu, kad 1910 m. rugpjūčio 17 d. per visuotinį "Laukaičio bendrovės" narių, rėmusių katalikiškąją spaudą, susirinkimą jis vėl išrenkamas "Šaltinio" redaktoriumi.

Šio katalikų laikraščio tikslus A. Civinskas suformulavo taip: "kaitinti lietuvių širdyse tėvynės meilę, žadinti nuolat politinis ir draugijinis susipratimas, didinti ekonominę gerovę, platinti apšvietimą"². Tokia nuostata ir lėmė "Šaltinyje" spausdinamos medžiagos pobūdį.

Ypač rūpinosi A. Civinskas jaunimu, kuris pasirodė imlus socialinio radikalizmo bei netikėjimo idėjoms, kurias skelbė "pirmieiviai" – daugiausia pasauliečiai inteligentai, įsitikinę, jog katalikybė žmonijai (liaudžiai) yra kenksminga ir todėl su ja reikia negailestingai kovoti. Siekdamas atskirti katalikiškąjį jaunimą nuo "pirmieivių", A. Civinskas "Šaltinyje" įsteigė specialų skyrių jaunimui – "Vainikėlis". Jame buvo aiškinami katalikiškojo jaunimo uždaviniai, teikiami patarimai, kaip organizuoti veiklą kaime, skelbiami atsiųsti rašiniai. "Vainikėlių" tvarkė ir daugiausia jam rašė pats A. Civinskas.

² *Civinskas A. Nuo redakcijos "Šaltinis" – 1910 – Nr. 38 – P. 594*

Suprasdamas jaunimo dorinio auklėjimo svarbą ir aktualumą, jis rašė apie gerimo bei rūkymo žalą sveikatai, kortavimą, kuris dažnai stumia į nusi-kaltimus³, mokė gero elgesio taisyklių, skatino taupumą, darbštumą⁴, kvietė mylėti tėvynę, jos nepalikti dėl gardesnio duonos kurnio, gerbti tėvus ir vyres-niuosius⁵.

Redaktoriaus rūpesčiai ir vargai vėl pablogino jo ir taip jau silpną svei-ka-tą – širdies liga ėmė vėl progresuoti. Tačiau A. Civinskas ir toliau dirbo ne-tausodamas savęs. Tik gydytojams primygtinai reikalaujant, 1912 m. vasario 12 d. jis išvyko gydytis į Verishofeną. Išbuvęs vos keletą savaičių, grįžo, bet to-liau redaguoti laikraščio jau nebegalėjo.

Paties prašymu jis paskiriamas Marijampolės bažnyčios vikaru. Nepaisy-damas ligos, A. Civinskas vėl energingai imasi darbo bažnyčioje, aktyviai daly-vauja visų tuo metu Marijampolėje veikusių kultūrinių bei ūkinių draugijų – „Žiburio“, „Blaivybės“, „Šv. Izidoriaus ūkininkų“, „Gabijos“ – veikloje. Be to, jis tvarko „Žiburio“ jaunimo skyrių, rašo referatus, rengia dšputus, šia veikla pel-nydamas visuotinį pripažinimą ir pasitikėjimą. 1912 m. „Žiburio“ narių susi-rinkimas siuncia jį į Ameriką rinkti aukų draugijos namams Marijampolėje statyti.

Tačiau liga progresavo. Įtemptas darbas sekino jėgas, A. Civinskas vis dažniau ėmė sirguliuoti. Žiemą pėsčias skubėdamas pas ligonį, A. Civinskas persalo ir netrukus, 1913 m. balandžio 24 d. Marijampolėje mirė.

A. Civinskas buvo jautrios sielos ir kartu karšto temperamento žmogus. Jis sakė ir rašė tai, ką, jo nuomone, tą valandą reikėjo pasakyti. Bėdamas atvi-ras, tiesus, pažerdavo ir karčios tiesos. Todėl priešų, kaip ir draugų, nestokojo. Tačiau pats nekerštavo. Matyt, dėl to atvirumo bei karštumo, kaip pastebi J. Staugaitis, „velionis mirė paprastu vikaru, nors dėl kitų jo dvasios ypatybių būtų pritikusi jam kur kas aukštesnė vieta“⁶.

A. Civinskas buvo eruditas: be lenkų ir rusų, dar mokėjo lotynų, graikų, italų, prancūzų, vokiečių ir anglų kalbas. Nemėgo dangstyti autoritetu, buvo

³ *Antanas iš kampo (A. Civinskas). Tabakas – nesveikata// Šaltinis. – 1913. – Nr. 27. – P. 421.*

⁴ *Kapselis (A. Civinskas). Reikia geriau laikyti incigas ir išlaisyti// Šaltinis. – 1911. – Nr. 44. – P. 518; Jaunimo priedelis (A. Civinskas). Valstas serinkti pinigų// Šaltinis. – 1911. – Nr. 7. – P. 78.*

⁵ *Medinis (A. Civinskas). Ko porys nesutams – overimi perodė// Šaltinis. – 1912. – Nr. 50. – P. 785–786; Jaunimo priedelis (A. Civinskas). Jaunimo galybė// Šaltinis. – 1911. – Nr. 35. – P. 413–414.*

⁶ *Staugaitis J. A. k. kun. dr. Antanas Civinskas// Vadovas. – 1913. – Nr. 60. – P. 365.*

visiems prieinamas, malonus ir dosnus – jei tik turėjo, visada šelpė. Jis garsėjo ne tik pamokslais, bet turėjo ir rašytojo publicisto talentą. Dar spaudos draudimo laikais ėmė bendradarbiauti "Tėvynės sarge", vėliau "Vilniaus žiniuose", "Draugijoje", "Viltįje", pasirašinėdamas slapyvardžiais: Mažutis, Antanas Kapšas, Jaunimo prietelius, Apyjaunis, Kunigas, Antanas ir kt. Be pagrindinio savo veikalo "Socialistai", A. Civiſkas išspausdino atskirais leidiniais "Lietuvi, mylėk savo kalbą" (1905), "Co? Polski język do karczmy?" (1905), "Trijų dienų rekolekcijos" (1907), taip pat didaktinę apysaką "Iš mūsų gyvenimo" (1906). Joje, kaip ir kitose savo apysakaitėse – "Viena diena iš Galinių Raulo gyvenimo" (išspausdinta "Šaltinyje" 1906 m.) ir "Tai tau pabaigtuvės" (išspausdinta "Žiburio kalendoriuje" 1911 m.) – autorius kėlė aiškštėn konkrečią gyvenimo blogybę, žmonių ydą arba rodė skaitytojui dorybę, kurios reiktų siekti.

A. Civiſkas rašė lengva ir gražia kalba, rūpinosi, kad žodis būtų gyvas ir suprantamas. Pats rašydamas ar redaguodamas kitų atsiųstą medžiagą, jis stengdavosi, kad dalykas būtų gyvas, aiškus ir tobulas. Mėgstama rašymo forma – dialogas. Taip jis rašė netgi "Šaltinio" vedamuosius. Toks rašymo būdas padėjo jam net sudėtingiausią mintį išreikšti taip, kad ji būtų suprantama kiekvienam.

A. Civiſkas visada jautė moralinę pareigą būti su liaudimi, padėti jai, perspėti apie artėjantį pavojų. Tokiu pavojumi jis laikė stiprėjantį netikėjimą ir socialistų skelbiamą naujos visuomenės projektą. Būtent šioms problemoms jis skyrė daugiausia dėmesio.

Religinio indiferentiškumo ir netikėjimo plitimas inteligentijos ir jaunimo sluoksniuose buvo susijęs su "pirmievių" veikla ir jų skelbiama pažiūra į bažnyčią bei jos tarnus. "Pirmieviai", išauklėti nihilizmo ir socialinio radikalizmo bei ateizmo dvasia, tarėsi vieninteliai turį teisę atstovauti atgimstančiai Lietuvai, nes esą apsiginklavę mokslo žiniomis ir geriausiai žiną, ko jai reikia. Tautinis atgimimas jiems atrodė ta sritis, kurioje jie vieni esą šeiminingai. Jie bandė monopolizuoti tautiškumą, pasisavinti teisę atstovauti lietuvių tautai, nepripažindami jos kitiems sluoksniams, ypač dvasininkijai, kurią jie laikė tamsos ir prieštaro šaltinėja ir puoselėtoja. Jų neapykantą dvasininkijai stipriai palyginti nepriimtina joms padėtis visuomenėje, iš dalies garantuotas materialinis aprūpinimas, kurių ji esanti neverta. Todėl "pirmieviai" vadino katalikus "dėkėlais", "lupikais", kurie valgą svetimą duoną, stengėsi griauti dvasininkijos autoritetą, rodyti tariamą jos socialinį žalingumą. Šia tema jie leido palyginti gausią literatūrą.

Tokia dvasininkijos kritika darė poveikį ne tik jaunimui, bet ir liaudžiai. Vis dėlto kunigo autoritetas žmonių akyse buvo didelis, o kunigas Jiems – reikalingas. "Jis su žmonėmis gyvena, užjaučia žmonių širdis, o žmonės šlokiama ar tokiam atveju bėga prie kunigo, dalinasi su juo savo linksmybėmis ir nuiliūdima, ieško pas kunigą, kaip pas tėvą ir prietelį, suraminimo"⁷, – teigė A. Civiškas, atmesdamas "pirmievių" kaltinimą dėl kunigų tariamos veltėdystės.

Kur kas rimtesnis "pirmievių" argumentas buvo tas, kad katalikybė nešanti Lietuvai lenkiškumą. Vadinasi, ji esanti priešiška tautinio atgimimo idealams. Atsakydamas į šį priekaištą, A. Civiškas nurodė katalikų bažnyčios veikimo Lietuvoje ypatumą. Iš seno čia dauguma kunigų buvo lenkai. Gyvendami Lietuvoje, jie neskubėjo mokytis lietuviškai. Kad nereikėtų mokytis vietinių gyventojų kalbos, ėmė lenkinti žmones. "Žmonės, ką darys, turėjo melstis lenkiškai, giedoti lenkiškai, pamokslų klausė lenkiškai, ėmė net namie šnekėti lenkiškai"⁸, – pastebi A. Civiškas. Taip pamažu įsitvirtino nuomonė, kad lenkų kalba esanti būtina reikalinga: ja kalba ponas, kunigas ir net mokytojas – visi tiek tiek pakilę visuomeninėje hierarchijoje. Todėl ir lietuviai turįs stengtis bent kiek lenkiškai pramokti. Siekdami šio tikslo, netgi "daraktorial" pirmiausia pradėdavo mokytį vaikus iš lenkiško elementoriaus. Taip primetę toji lenkų bažnyčią sudarė prielaidas lietuviams nutausti. Todėl nenuostabu, kad daugelis lietuvių jau šneka lenkiškai, laiko save lenkais, nors tokie niekada nebuvo. Visa kaltė už tai, jo teigimu, tenkanti "ištvirkėliams kunigams", kurie "labai nusidėjo prieš bažnyčią, nes neklausė jos patarimų (mokėti kalbą žmonių, kuriuos mokina), prieš žmones, nes skriaudė juos kuo labiausiai.../.../ atimdami nuo jų brangių brangiausių daiktą, Dievo duotą Jiems kalbą"⁹.

Būtent ja žmogus ir privalo Dievą garbinti. Todėl riboti lietuvių kalbos vartojimą bažnyčioje esą neleistina, kadangi prieštarauja katalikybės dvasiai, o svarbiausia – atstumia tikinčiuosius nuo bažnyčios: šie joje įžvelgia klaidingą lenkinimo priemonę. Taigi A. Civiškas laikėsi pažiūros, kad dėl lenkinimo yra kalti pavieniai dvasiškai, o ne katalikybė.

Žinoma, kaltinti katalikybę dėl Lietuvos lenkinimo būtų neteisinga. Tačiau kartu nedera užmiršti, kad katalikybė yra ne tik religinis, bet ir socialinis veiksnys, daręs įtaką visuomenei. Todėl ne tik tikėjimas, jo turinys, bet ir tikėjimo organizacija bei administravimas veikia aplinką. O administravimas,

⁷ Kapas A. (A. Civiškas). Iš mūsų gyvenimo. – Sėdunėnės Pa. – 1916. – P. 27–28.

⁸ Kapas A. (A. Civiškas). Lietuvių mokyklų savo kalbą. – V., 1905. – P. 9.

⁹ Ten pat. – P. 10.

Šiaip ar taip, ilgus šimtmečius buvo rankose lenkų dvasininkijos, kuri, būdama glaudžiai susijusi su vietine lenkų dvarininkija, palaikė pastarųjų vykdomą lietuvių nutautinimo politiką. Todėl A. Civinsko aiškinimas yra tik iš dalies priimtinas. Įvairių autorių dokumentuota istorinė tiesa apie Lietuvos lenkinimą per bažnyčią yra nepaneigiama. Kita vertus, lenkinimo procesas Lietuvoje XX a. pradžioje jau buvo išsikvėpęs, išskyrus gal tik Vilniaus kraštą, kur prolenkiškai nusiteikusi dvasininkija iš seno turėjo stiprias pozicijas. Tuo tarpu Suvalkijoje, kur gyveno ir veikė A. Civinskas, katalikų bažnyčia jau buvo visiškai lietuviška.

Lietuviai sudarė žymią dalį ir bažnytinės vadovybės. Lietuvių vyskupai (P. Paliulionis, G. Cirtautas) rėmė tautinį judėjimą, rūpinosi spaudos gražinimo reikalu, skatino ir palaikė J. Tumo-Vaižganto ir kitų patriotų kunigų pastangas leisti gimtąją kalbą religinę literatūrą. Tokia vyskupų pozicija ir stiprėjanti lietuvių tautinė savimonė sunkino kunigų lenkininkų veikimą.

Kur kas didesnio dėmesio nusipelno A. Civinsko nuoroda į tai, kad žmonių tolimą nuo bažnyčios ir tikėjimo skatinęs kunigų bendravimo su liaudimi autoritarinis pobūdis, likęs iš senų laikų ir naujom sąlygom visai netinkas. Nemaža dalis kunigų Lietuvoje XIX a. pabaigoje buvo nelietuviškos ir nevalstietiškos kilmės. Antai 1885 m. Žemaičių kunigų seminarijoje tokių klierikų buvo 30 procentų¹⁰. Dauguma lenkų kunigų, dirbusių Lietuvoje, buvo kilę iš smulkųjų bajorų ir miestelėnų, kurie nesidrovėdavo pabrėžti savo viršenybę ir reikšmingumą. Tuo tarpu didelė dalis lietuvių kunigų buvo kilę iš valstiečių, bet, slūstinėjami po lenkiškas parapijas, neretai sulenkėdavo. O sulenkėję lietuvių kunigai, sekdami ponų pavyzdžiu, į tautiečius tikinčiuosius žiūrėjo iš aukšto, buvo įpratę veikti autoritetu, o ne argumentais. Plintant mokslo žinioms ir švietimui, augant tautiniam susipratimui, tokia praktika jau nebetiko. Į tai atkreipė dėmesį ir popiežius Leonas XIII, nurodydamas dvasininkams būtinumą ne užsidaryti bažnyčioje, o ieškoti ryšio su visuomene, atsižvelgti į naujus jos poreikius. Tačiau popiežiaus raginimas "Išleiti iš zakrastių" didesnio atgarsio Lietuvoje tuo metu nesusilaukė. Šiam žingsniui dvasininkija dar buvo psichologiškai nepasiruošusi. Jam ryžosi tik nežymi patriotiškai nusiteikusių kunigų dalis, kuri suprato, kad konfesinis uždavimas, atsisakytiškumas tik skatina tikinčiųjų nepasitenkinimą, toliau juos nuo bažnyčios. Tarp tokių kunigų buvo ir A. Civinskas.

¹⁰ Kruvinskas Lietuvos laikmetis (1864–1904)/ Laisvoji mintis. – 1914. – Nr. 54. – P. 1274.

Jis stengėsi asmeniniu pavyzdžiu keisti situaciją. Paprastas, nuoširdus ir visiems prieinamas, jis siekė kuo plačiau ir giliau supažindinti žmones su katalikų tikėjimu, juoba, kad lietuviams jis ypač svarbus. Katalikybė, pasak A. Cinvinsko, padėjusi išlikti tautai, nes bažnyčia, telkdama lietuvius, įgalino atsisipirti rusinimui. Be to, per šimtmečius absorbuodama katalikiškas vertybes, tauta įgijo atitinkamą vertybių ir elgesio kompasą. Tautinis atgimimas parodė, kad ji jau yra pasiruošusi ir pajėgi siekti kultūrinės ir ekonominės saviraiškos. Didžiai vertindamas katalikybės svarbą Lietuvai, A. Cinvinskas su nerimu žvelgė į socialistus, kurie skelbėsi vieninteliai turį teisingą naujos visuomenės sukūrimo projektą ir siekė jį įgyvendinti.

Jų tikėjimas projekto teisingumu buvo toks stiprus, kad kurstė fanatizmą ir neapykantą realiam gyvenimui, skatino kuo greičiau ligi pamatų sugriauti senąją santvarką, kad būtų galima sukurti tobulą visuomenę, kurioje pagaliau bus visiškai realizuoti laisvės, lygybės ir socialinio teisingumo principai. Prieinės, kuriomis bus sukurtas "rojus žemėje", – ne taip svarbu, svarbiausia, kad teisingas kelias.

Toks nekritiškas mesianistinis socializmo supratimas stiprino A. Cinvinsko nepasitikėjimą socializmu ir jo skelbėjais. Jis rašė: "Daugumas, ypač jaunėsiųjų, šventai tiki, kad ko tik socialistai mokina, tai yra grynai tiesa: ne vienas pasirėngęs, kad ir galvą padėti už tą mokslą"¹¹. A. Cinvinskui atrodė labai svarbu išsiaiškinti, ar tai, ko moko socialistai, gali būti naudinga Lietuvai ir jos žmonėms, siekiantiems ekonominės pažangos ir nepriklausomybės. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad socialistai yra dideli materialistai ir bando visus reiškinius aiškinti ekonominėmis sąlygomis. Pasak K. Markso, žmogaus gyvenime viskas priklauso nuo to, kaip žmogus ūkininkauja, kokiais įrankiais, koku būdu daro reikalingus sau daiktus. Taigi ir "santykiai tarp žmonių ir visuomenės, ir valstybės sutvarkymas ir visokie teisės ir net žmogaus dora, religija /.../ gema iš vienokio ar kitokio ūkio vedimo"¹². Kadangi kapitalistinis ūkis esąs organizuotas taip, kad egzistuoja darbininkai, kuriantys materialines bei dvasines vertybes, ir kapitalistai, lobstantys jų darbu, tai konfliktas tarp jų esąs neišvengiamas. Žmonijos istorija – tai nesiliaujanti kova išnaudojamųjų su išnaudotojais. Tai objektyvus neišvengiamas procesas, neturintis alternatyvos, ir ši kova turinti būtina pasibaigti perėjimu į socializmą kaip neišvengiamą dabartinio sutvarkymo pasekmę. Taip bus įgyvendintas pagrindinis socialistų sie-

¹¹ *Chivinskas A. Socialistai. Kas jie? – Iš kur atsirado? – Ko nori? – 1908. – Shenandoach. Pa. – P. 7.*

¹² *Chivinskas A. Socialistai. – P. 43.*

kis, "kad atskiros ypotos neturėtų jokios išdirbimų įrankių nuosavybės /.../ visus tuos įrankius valdytų visuomenė /.../ tik tuomet bus gerai gyventi ant žemės"¹³.

Tiesa, K. Marksas, pateikdamas kapitalistinės visuomenės analizę, parodęs, kad kapitalizmo gelmėse bręsta sąlygos naujai santvarkai – socializmui. Tačiau perėjimą iš kapitalizmo į socializmą įsivaizdavo kaip objektyvų, dėsningą, subrendus tam tikrom sąlygom, procesą. Kokia būsianti naujoji visuomenė, K. Marksas kalbėjo mažai, nes tai jam atrodė gana tolimos perspektyvos dalykas. Tuo tarpu A. Bebelis, K. Kautskis, su kurių veikalais A. Civinskas buvo gerai susipažinęs ir jais rėmėsi, socializmo įgyvendinimą laikė ne tokios jau tolimos ateities dalyku. Tam užtenka suvisuomeninti gamybos priemones. Tada būsiančios išspręstos ir visos kitos visuomenės materialinio bei dvasinio gyvenimo problemos. Šią idėją vėliau perėmė ir bolševikai. Jie nuolat pabrėždavo, kad tik tuomet bus gera žemėje gyventi, kai gamybos priemonės valdysianti visuomenė. A. Civinskas abejojo, ar gamybos priemonių suvisuomeninimas iš tikrųjų galės padaryti žmogų laimingą.

Dar didesnę abejonę jam kėlė socialistų bandymas visus reiškinius, netgi dvasinius, paaiškinti materialinėmis priežastimis. Jis rašė: "Viduramžyje subrūzdėjo krikščionys citi atsiimti Šventosios žemės iš turkų rankų, ėjo seni ir jauni, net vaikai /.../ netikėto brūzdėjimo pasekmės buvo kuo didžiausios žmonių gyvenime, jas išaiškinti "Ūkio veikimo būdu" ir darbo įrankių ypatybėmis nepataikys ir pats Marksas"¹⁴. Taip, visuomenei, žmogui, A. Civinsko teigimu, įtaką daro ne tik vienas ar kitas ūkininkavimo būdas, bet ir "daugelis kitų, pirštais neapčiuopiamų dalykų". Jo elgesį lemia amžinosios vertybės, kurių puoselėtoja esanti religija. Tuo tarpu K. Marksas religiją neigia. Pasak jo, viskas šiame pasaulyje mainosi, nesą jokios amžinos teisybės. Jeigu taip, tai ir visos teorijos, vadinasi, ir K. Markso, nėra tikros, o tik laikinos. Tačiau K. Marksas savo pažiūras kažkodėl laikęs "nepamainomai teisingomis", o marksizmo teoriją giną socialistai esą pasiryžę viskam, kad kuo greičiau ji būtų realizuota. Senajai tvarkai sugriauti jiems visos priemonės esančios geros, o ypač prievarta. Bet prievarta negalinti vesti į teisingos ir saugios visuomenės sukūrimą. "Argi Jūs manote reformuoti pasaulį kerštu, pagležta, kraujo praliejimu? Argi tai galimas daiktas? Ar manote pašalinsite neteisybes,

¹³ Ten pat. – P. 42.

¹⁴ Ten pat. – P. 57.

naujas darydami?¹⁵ – klausia A. Civinskas, kreipdamasis į socialistus. Kaip gi atrodytų ta naujoji visuomenė, sukurta prievartos keliu?

A. Civinskas laikėsi pažiūros, kad neapykantą ir prievartą vykdą žmonės gali sukurti tik prievartos valstybė. Paimdama į savo rankas gamybos priemones, tokia valstybė savaip išvaduosianti žmogų nuo būtinumo rinktis. Ji nepripažįsianti dvasinio ir temporalinio gyvenimo sričių, kartu ir tikėjimo nepriklausomybės nuo valstybės. Nepripažįsianti ji ir žmogaus teisių nepriklausomybės nuo valstybės. Taigi žmogus čia bus visiškai valstybės valdomas sraigtelis, kuriam leidiama daryti, veikti tai, kas "leidžiama", t.y. naudinga ir reikalinga pirmiausia valstybei. Tikėjimo reikaluose ši laisvė bus "paliuosavimas visai nuo tikėjimo arba [...] priverstinis išsižadėjimas visokios religijos, pilna liuosybė nuo religijos ryšių [...] Mokymo liuosybė – paliuosavimas nuo rūpinimosi rinkties sau mokyklą, priverstinis varymas į valstybės ant socialistų kurpalio sutaisytas mokyklas [...] Nuosavybės liuosybė – paliuosavimas visai nuo nuosavybės, priverstinis išsižadėjimas visokių turčių"¹⁶.

Suteikdama žmogui tokią "laisvę", valstybė laiko jį nepilnaverčiu, nepajėgiu veikti savarankiškai ir atsakyti už savo veiksmus. Tuo iš esmės žlugdo pastitikėjimą savo jėgomis, daro jį svetimos valios vykdytoju. O tai neigiamai veikia žmogaus dorovę ir elgesį. Pasak socialistų, žmogaus elgesį visuomenėje sąlygoja klasinis priklausomumas, socialinės sąlygos, gamybos būdas, t.y. objektyvūs dalykai. Tokiu atveju žmogus, nors ir daras bloga, esąs nekaltas, kalta esanti sistema. Toks požiūris ne tik neteisingas, bet ir skatina prievartos naudojimą, vykdomą klasės vardu. Todėl nenuostabu, – pastebi A. Civinskas, – kad už žmonių žudymus ir plėšimus 1905–1907 m. revoliucijos metu socialistai nesijaučia kalti ir atsakingi, nes jie esą vykdę išnaudojamųjų klasės valią.

Taigi valstybė, paimdama gamybos priemones į savo rankas, blokuoja žmogaus saviraišką, galimybę keisti savo gyvenimo aplinką, o svarbiausia – slopina atsakomybę ir iniciatyvą, be kurios negalima dvasinė kūryba. Todėl Lietuvai toks prievarta įgyvendintas valstybinis socializmas esąs nereikalingas. Be to, jis neturįs čia ir socialinės bazės. To kapitalizmo, apie kurį kalbėjo K. Marksas ir jo sekėjai ir kurį turįs neišvengiamai keisti socializmas, Lietuvoje dar nėra. Todėl ir vietinių socialistų kvietimas nusavinti gamybos priemones neturįs nieko bendra su realybe. Lietuvoje esą didelės turto poliarizacijos, kuri žadintų norą dalintis. "Nėra pas mus Lietuvoje tokia didži-

¹⁵ Kunigas (A. Civinskas). Kunigo šūdelis "Kekšminikams" // *Atspindas* III "Draugijai". – 1912. – Nr. 2. – P. 14.

¹⁶ Civinskas A. Socialistai. – P. 113.

turčių, ką milijonus skaitytų, bet nėra ir badu mirštančių¹⁷, – teigė A. Civinskas. Todėl Lietuvos socialistų darbai, bandymas kurstyti klasinį priešškumą tesas "tik savo brolių Rusijoje ir Vokietijoje pagėgdžiojimas, gyvas beždžionia-vimas, visai nepritaikytas prie vietinių reikalų"¹⁸.

Pagrindinis lietuvių siekimas esąs prasigventi, sustiprėti, ekonomiškai išsivaduoti iš kitataučių prekybininkų ir pramonininkų priklausomybės. O kūrybinę iniciatyvą, sumanumą galinti ugdyti tik privati nuosavybė, sudaranti palankiausias sąlygas asmenybės saviraiškai. Todėl socialistų kvietimas ją nusavinti A. Civinskui atrodė nepriimtinas, prieštaravo ekonomiškai stiprėjančių Lietuvos ūkininkų interesams, jų pastangoms tapti šeimininkais savo žemėje. Išjudinti tautinio atgimimo bangos, jie nebenorėjo priklausyti nuo kitataučių prekybininkų ir pramonininkų, reiškę norą visiškai disponuoti Lietuvos gamtos turtais, vystyti pramonę, amatus, prekybą ir žemės ūkį, kurie tarnautų tautos reikalams. Šias lietuvių pastangas įsitvirtinti savo žemėje palaikė ir A. Civinskas, ragindamas sparčiau kurti tautos ūkį.

Ypač didelės viltis jis siejo su valstietija, kuri tuo metu sudarė didesnę gyventojų dalį. A. Civinskas laikėsi pažūros, kad nuo jų gerovės priklausysianti ir beturčių darbininkų gerovė. Todėl labiausiai jis rūpinosi, kaip pagerinti valstiečių ekonominę padėtį, padėti išsaugoti žemę, o lietuvių padaryti jos šeimtininku.

Tuo metu Lietuvoje šeimos buvo gausios, todėl visi pramisti "iš žemės" negalėjo. Daugeliui teko iškotis duonos svetur – daugiausia užjūryje. Lietuvių emigraciją didino ir prievartinė tarnyba (1874) Rusijos karštuomenėje. Nemaža dalis jaunimo, įbauginta pasakojimų apie tarnybos baisumus, į karštuomenę eiti neagė ir bėgo į Ameriką. Bėglių tėvai, duodami pinigų vaikų kelionai, brido į skolas. Nepajėgdami laiku jų išsimokėti, galiausiai prarasdavo žemę, kuri dažnai perleidavo į kitataučių kolonistų rankas. Didėjant emigracijai, Lietuvai kildavo realus pavojus netekti savo darbdžiausių, kūrybingiausių ir jaunaisių žmonių, netekti ateities.

A. Civinskas siekė joai dėl emigracijos. Jis pripažino, kad "ne pyragai karštyvoj, bet vis tai ne amžinas ištrėmimas Amerikon"¹⁹. Bėgdamas nuo "vaisko" Amerikon, vaikinas eina ten, kur jo laukia sunkūs intorginai darbai, nors ir gerai apmokami. Bet kas jam iš jų, jei atskirtas nuo viso, kas mela šir-

¹⁷ Ten pat. – P. 11.

¹⁸ Ten pat. – P. 117.

¹⁹ *Jaunojo praeities (A. Civinskas). Karštyva ar Amerika?// Šaltiniai. – 1911. – Nr. 42. – 493.*

džiai – tėvų ir artimųjų. Prislėgtas nevilties, atsidūręs tarp svetimų, ima gerti ir galop visai nusigvena. Taigi jei jaunimo bėgimas Amerikon yra Lietuvos nelaimė, tai "ėjimas svetimon šalin nuo vaiko – juo didesnė nelaimė ir tėvynei, ir tėvams, ir dažniausiai pačiam vaikinui"²⁰.

Dar labiau jis smerkia tuos tėvus, kurie vaikus grūste grūda Amerikon, kad tik nereikėtų jiems dalių mokėti. Lietuvis privalas gyventi savo žemėje. "Jeigu tiek svetimtaučių valgo Lietuvoje ne tik duoną, bet ir pyragus, nors žemės nedirba, tai kuo lietuviai prastesni?" – klausia A. Civiškas. Užsidirbti duonos galima ir sėdėti tėvynėje, tačiau tam reikia didesnio apsukrumo ir išmonės: "Ar daug terandame Lietuvoje, kas verstųsi sodininkyste, bitininkyste, žuvininkyste? Čia ne daug tereikėtų pinigų, nedaug mokslo atsieitų, tik noro, kad būtų drąsos pradėti, ko kiti nėra darę. Smulkiosios pramonijos visi laukai dirvonuoja: pasimokius, kas labiau patinka, galima turėti Ameriką savo tėvynę"²¹. Lietuviai turį skirti kuo daugiau dėmesio amatams ir prekybai. Šiose srityse monopolį laiką kitataučiai, kurie išnaudoja ypač ūkininkus. Todėl lietuviai privalą greičiau mokytis amatų ir prekybos, kad galėtų pamažu perimti iš svetimųjų iniciatyvą, neleisti pelnytis iš tautiečių.

Suprato A. Civiškas ir pramonės svarbą Lietuvai. Tačiau ji, kaip ir prekyba, buvo kitataučių rinkose. Tarp lietuvių tuo metu nebuvo labai turtingų žmonių, galinčių statyti fabrikus. Trukdė iš dalies ir lietuvių charakterio bruožai – lėtumas, atsargumas, kliovimasis kaimyno nuomone, nepasitikėjimas naujovėmis, polinkis į gamybą, kuri reikalinga pirmiausia asmeniniams poreikiams tenkinti, o ne rinkai. Tai lėmė ir dar gyvos feodalinio ūkio liekanos Lietuvoje. Tačiau norint įveikti kitataučius ir šioje srityje, reikėjo atsisakyti senųjų nuostatų, patiems rodyti daugiau iniciatyvos ir drąsos. Būtent tam ir kvietė A. Civiškas, ragindamas lietuvius susidėjus statyti fabrikus, nes suprato, kad be jų dabar gyventi jau nebegalima. Fabrikai suteikia darbo daugeliui žmonių, o atlyginimas čia didesnis už žemdirbio. Todėl jis vylėsi, kad galėdami rasti darbo ir gerai uždirbti tėvynėje, lietuviai darbininkai nustos emigravę. Be to, fabriką statymas duotų naudos ir ūkininkams, nes "atsidarytų tuomet nauji šaltiniai, kur ūkininkas galėtų brangiai visada savo išdirbinius parduoti"²².

²⁰ Ten pat. – P. 494

²¹ *Jaunimo priartėjimas (A. Civiškas)*. Ūkininkai čia, nebėkite iš tėvynės! Šaltinis. – 1911. – Nr. 46 – P. 535.

²² *Anonimas (A. Civiškas)* Daugiau, daugiau fabriku! Šaltinis. – 1911. – Nr. 50 – P. 590.

Ragindamas lietuvius racionaliau ūkininkauti, vystyti amatus, prekybą, pramonę, A. Civinskas kartu laikėsi pažiūros, kad ekonominės gerovės siekimas neturėtų užgožti žmogiškumo. Darbininkas savo darbu sukuria vertybes, bet tai niekam nesuteikia teisės žiūrėti į žmogų kaip į darbo įrankį. O būtent taip esą Vakarų Europos kapitalizme, kurį taip detalčiai išanalizavo K. Marksas. Didžiausias K. Markso nuopelnas esąs kaip tik tas, kad "žmogaus darbo svarbą pakėlė aikštėn", bet kartu "vien tik darbui pridudamas vertę, nukrypo į šalį nuo gyvosios teisybės, pasiliko svajotoju, kuris savo galvoj sutvėrė gyvenime nepritaikomas taisykles"²³. Nepasitvirtino gyvenime K. Markso pranašavimas apie neišvengiamą kapitalo koncentraciją vienosė rankose. Tiesa, pripažįsta A. Civinskas, turtai auga, bet "į vieną ranką nesilieja" – su turtais auga ir didžturčių skaičius. Remdamasis V. Zombartu, jis nurodo, kad Berlyne 1850 m. buvo 6 milijonieriai, o 1900 m. jau 639²⁴. Taip pat nenyksta smulkios įmonės, amatininkai, darbininkų klasės padėtis irgi neina blogyn, žemės turtai nesusilieja, kaip pranašavo K. Marksas, bet "visur auga mažesnių ūkių skaičius"²⁵. Tai rodo, kad kiekvienas žmogus nori būti savo likimo kalvis, atsakingas tik sau ir įstatymui. Tačiau būtent tokia liberalinio kapitalizmo nuostata ir įgallina žvelgti į žmogų kaip į darbo įrankį, kurį samdos būdu išsinuomoja kapitalistas, užmiršdamas, kad jis yra pirmiausia žmogus. Tokia nuostata A. Civinskui nepriimtina. Jis laikėsi pažiūros, kad ne kiekvienas gali būti energingas, apsukrus, nes žmonės skirtingi. Tačiau kiekvienas yra žmogus, ir jį reikia gerbti, juo rūpintis, o už atliktą darbą mokėti teisingą užmokestį. Reikšti meilę dera ne tik žodžiu, bet ir veiksmu, paremiant skurstantį kaip brolių. O tą nuoširdų gailėstingumą kitam galys parodyti tik religingas žmogus. Todėl pagrindinis bažnyčios uždavinys esąs gaivinti žmogiškumą tarp žmonių, tarpusavio santykius ir reiškinius vertinti krikščioniškų vertybių šviesoje.

Kita vertus, ekonominę gerovę kuria visa visuomenė, todėl kiekvienam jos piliečiui turį būti leisti ja pasinaudoti. Taip mokąs ir Šv. Raštas. Jei kuriant materialinę gerovę neshvadovaujama krikščionybės principais, tai sukurtoji gerovė tarnauja tik turtingiesiems. O gerovė, sukurta kitų sąskaita, neturinti prasmės, nes prieštarauja artimo meilės principui. Taigi pripažindamas privatinės nuosavybės svarbą tautos ūkio kūrimui, A. Civinskas nuolat

²³ *Civinskas A. Socialistai.* – P. 75.

²⁴ Ten pat. – P. 60.

²⁵ *Civinskas A. Socialistai.* – P. 67.

pabrėždavo, kad ją naudoti būtina krikščioniškai. Jam rūpėjo, kad lietuviai, kurdami materialines ir dvasines vertybes, siektų visuotinės gerovės, kad "gamyba" nebūtų vykdoma neleistinomis priemonėmis, nepaisant žmogaus interesų. Pagaminta prekė A. Civinskui yra ne šiaip sau prekė, o turinti asmeninį ženklą – ją pagaminusio žmogaus asmenybės žymenį. Todėl jam labai svarbu, kokiomis sąlygomis ir kaip tą prekę (daiktą) darbininkas gamino – ar kas jį išnaudojo, ar ne. Nuo to priklausęs ir pagaminto daikto moralinis vertingumas. A. Civinskas buvo įsitikinęs, kad tautos ūkio kūrimas turi remtis krikščioniškos etikos reikalavimais, kad Lietuva, kaip katalikiškas kraštas, absorbavęs krikščioniškas vertybes, ir eisiąs kaip tik šiuo keliu.

Ekonominę gerovę, jo manymu, galima pasiekti, jeigu visi tautiečiai darbuosis kartu, remsi ir palaikys vienas kito iniciatyvą, tarnaujantią visuomenei. Bet koks jėgų skaldymas kylantiai Lietuvai esąs žalingas. Todėl A. Civinskas griežtai pasisakė prieš "pirmievių" įkurtos "Marijampolės ūkininkų draugovės" pastangas sužlugdyti "Žagrę", smerkė nesveiką rungyniavimą, tautos reikalų aukojimą partiniams interesams²⁶. A. Civinskas ne kartą pabrėžė, kad nesantaika tik lengvinanti vietinės caro biurokratijos viešpatavimą Lietuvoje. Gindama kitataučių, pirmiausia rusų prekybininkų bei pramonininkų, interesus, ji visaip trukdė lietuviams įsivirtinti krašto ekonominiame gyvenime. Prieš jos savivaliavimą lietuviai buvo bejėgiai ir beteisiai. Todėl A. Civinskas su viltimi žvelgė į Pirmąją Rusijos Dūmą (1906).

1905 m. spalio 30 d. caro Manifestu valstiečiams, kurie sudarė didžiausią Rusijos imperijos gyventojų dalį, kaip ir kitiems visuomenės sluoksniams, buvo suteikta balsavimo teisė. Tai įgalino išrinkti į Dūmą nemažai demokratiškai nusiteikusių atstovų, kurie pasisakė prieš biurokratus, bandė apriboti aukštų caro valdininkų galią, reikalavo konstitucijos. Valdžiai tai nepatiko, ir Dūma buvo išvaikyta. Tačiau joje kelti reikalavimai sulaukė pritarimo įvairiuose visuomenės sluoksniuose. Tam, "kad būtų pas mus konstitucija, kad būtų dūma, kad žmonės valdytų valstybę", pritarė ir A. Civinskas²⁷. Jis tikėjo demokratinio valstybės valdymo pranašumu. Laikėsi pažiūros, kad tik valstybė, kurioje valdo įstatymas, kuriam visi yra lygūs, gali sudaryti palankias sąlygas ir tautos ūkiui vystyti. O ekonomiškai stipri Lietuva bus pajėgi realiai

²⁶ *Mažutis (A. Civinskas). Kam skaldyti pajėgas?* // *Sąjūdis* – 1912 – Nr. 30 – p. 465–466.

²⁷ *Antanas (A. Civinskas). Vilties žiburėlis*. – *Sąjūdis* – 1906 – Nr. 36 – p. 513.

pasipriešinti kitataučių priespaudai, užtikrinti visuotinę gerovę ir tuo užkirsti kelią socialiniam radikalizmui.

A. Civiſkas į lietuvių žiūrėjo kaip į Vakarų Europos šviesą iš tamsybių kylančią tautą, kuri turi daug potencinės galios. Tačiau jis manė, kad šią galią būtina kreipti pozityvios kūrybos, o ne griovimo linkme. O būtent šia linkme lietuvių ir kreipias stiprėjantis netikėjimas ir šalia jo einąs socializmas. Jei netikėjimą, pasak A. Civiſko, esą galima įveikti, atsisakant dvasininkų autoritarinio bendravimo su tikinčiaisiais, gerinant religinį švietimą, demokratizuojant pastoracinį darbą, tai socializmo "projektas" jam atrodė kur kas pavojingesnis Lietuvai. Jį įveikti žymiai sunkiau, nes nemaža dalis inteligentų ir jaunimo esą sužavėti socialistų pranašystėmis, vaizduojasi jas kaip išganymą, kaip vienintelį kelią, vedantį į teisingos, laisvos ir laimingos visuomenės sukūrimą. Todėl A. Civiſkui ir rūpėjo parodyti, kad socialistų siūlomas "naujos" visuomenės "projektas" netinkamas Lietuvai, priešiškas žmogui, jo dvasingumui, o svarbiausia – privačiai iniciatyvai ir asmeninei laisvei. Jo numatymas iš tikrųjų pasirodė pranašiškas. Jis pasitvirtino jau mūsų laikais, kuriant "socialistinę visuomenę".

Kita vertus, A. Civiſkas nurodė ir tuos kelius, kuriais eidama Lietuva galėtų ekonomiškai sustiprėti, o jos vaikai rasti vietos savo tėvynėje. Pabrėždamas tautos ūkio kūrimo moralinį aspektą – ekonomikos vystymas neturįs prieštarauti krikščioniškos etikos reikalavimams, – jis kartu gynė žmogaus asmenybės vertingumą tiek nuo liberalinio kapitalizmo, kuris iš Vakarų Europos skverbėsi į Lietuvą, tiek nuo totalitarinio socializmo, kurio bruožai jau ryškėjo bolševikų koncepcijose. Būtent čia ir slypi A. Civiſko socialinių idėjų vertė ir aktualumas.